

Вступ

З 2014 року по цей день на Сході України триває війна Російської Федерації проти України. Вона змінила життя всіх українців без винятку. З'явилися нові соціальні групи людей: ВПО, учасники та ветерани АТО/ООС. Разом з тим, з'явилися нові виклики та потреби представників_ниць цих груп. Надання гуманітарної, соціальної, економічної допомоги представникам_цям групі ВПО в деяких громадах призводило до виникнення конфліктів між вимушено переміщеними особами та місцевими жителями. Останні заявляли про те, що мають схожі проблеми і потребу у їх вирішенні але для їх вирішення не існує програм та стратегій.

І тут постають питання: чи відрізняються потреби ВПО та місцевих жителів_льок? Чи потрібно розробляти окремі програми для ВПО та корінних мешканців громад?

Для того щоб зайти відповідь на ці питання було проведено дослідження потреб жінок ВПО та місцевих жительок та зроблено порівняльний аналіз.

Інтерв'ю

Для проведення інтерв'ю була визначена наступна цільова група: жінки ВПО та місцеві жительки громад Запорізької області віком від 24 до 65 років.

Питання розподілені за трьома часовими проміжками (до 2014, період 2014-2015, теперішній час).

Перелік питань був побудований таким чином, щоб зрозуміти які потреби мали жінки до початку бойових дій та анексії. Відповіді на ці питання дали нам розуміння які виклики постали перед жінками у зв'язку з війною. Порівняльний аналіз потреб жінок ВПО та місцевих жительок покаже чи є відмінності у їх потребах, і чи спричинені ці відмінності саме подіями 2013-2014 років. Також аналіз покаже чи є відмінності у потребах жінок в залежності від та місця проживання (село, місто).

Життя до 2014

Всі респондентки зазначили що до подій 2013 року їхнє життя було веселіше, вони розуміли чого хочуть і що їх чекає у майбутньому. Тим не менш вони стикались із дискримінацією та порушенням прав: не можливість працевлаштуватись після ВУЗу через брак досвіду; незаконне скорочення. Усі опитані жінки зазначили що нікуди не звертались задля вирішення вищезазначених проблем через брак довіри *«Не зверталась до відповідних державних органів через брак довіри»*. Виникали проблеми у соціальній сфері: неможливість поліпшення житлових умов молодим сім'ям (через відсутність програм кредитування тощо); жінка, яка розлучена і самостійно виховувала двох дітей не могла оформити статус одинокої матері для отримання соціальної допомоги. Для жінок, які проживали у сільській місцевості були проблеми доступу до закладів охорони здоров'я (відсутність фельдшерських пунктів, аптек), а також до оформлення соціальних виплат *«Через низьку обізнаність та відсутність довіри до місцевих органів влади не звертались (прим. для оформлення субсидії), чоловік казав: «З державою я в ігри ніякі не граю»*.

Гостра фаза 2014-2015р.:

Жінки ВПО

Із початком бойових дій на Донбасі та анексії Криму жінки ВПО сказали що зіштовхнулись із кількома викликами, серед яких: погіршення психологічного стану (постійний страх та тривога) та фізичного здоров'я, втрата житла, роботи та родинних зв'язків (сори через політичні погляди), неприйняття у суспільстві *«Відчуття що ти не потрібна у своїй країні, я не могла зрозуміти чому люди стали агресивні, чому тобі розповідають що це моя провина, хоча я постраждала сторона. Це було відчуття що тебе ніде не люблять»*. Упереджене ставлення збоку місцевих жителів подекуди приводила до неможливості орендувати житло (*«Ви донецькіє тараканов нам привезли»*), заключити декларацію із сімейним лікарем (відмовила через прописку на непідконтрольній території), влаштуватись на нову роботу. На запитання що робили щоб захистити свої права я

отримала відповідь, яка вказує на низьку обізнаність про органи, які надають допомогу у випадках дискримінації та порушення прав, а також на низький рівень довіри до державних структур *«На той час я не знала куди звертатись. Нікуди не зверталась по допомогу, бо вважала що це не вирішить моєї проблеми»*.

Через колізії у законодавстві виникали складнощі під час оформлення пенсії *«Для оформлення пенсії ми повинні були подати оригінали документів з пенсійного фонду, що знаходився на окупованій частині Донбасу. Звичайно це було неможливо, тому вирішували це питання через суд»*.

Централізованого інформування ВПО про діючі навчальні програми, грантові конкурси та гуманітарну допомогу не було. Працювало «сарафанне радіо». Через це ВПО які проживали у сільській місцевості мали менше шансів отримати гуманітарну допомогу *«Були труднощі під час отримання гуманітаки: два дні поспіль доводилось займати чергу о 4й ранку щоб отримати їжу та хімію»*.

Місцеві жительки

В той же час місцеві жінки також зіштовхнулись із погіршенням психологічного стану (*«зникло почуття безпеки, почався активний процес переосмислення, виникали сори з рідними та родичами через політичні погляди»*).

У випадках, коли порушували їх права (відмова у виділенні земельної ділянки, домагання жінки зазначили *«Не звертались до вищих структур бо віри не було що з чого щось получится»*).

Практично усі опитані жінки зіткнулися із порушенням прав та проявами дискримінації, але через низький рівень обізнаності та відсутність довіри до влади не відстоювали свої права.

Усі опитувані зазначили що у період 2014-2015 років їм не пропонувалась психологічна підтримка з боку державних органів та ГО.

Фінансові проблеми з якими стикалися жінки викликані не лише подіями 2014 року, а системною дискримінацією: жінки зазвичай працюють на посадах з маленькою заробітною платою, це впливає на рівень їх пенсії і, як наслідок, на рівень життя *«Чоловік помер, моя пенсія була маленькою, на той час син поступив до ВУЗу, мені потрібно було самій його утримувати. Це було дуже важко»*.

Йшов восьмий рік війни

Опитування показало що наразі **психологічну допомогу** потребують як жінки ВПО, так і місцеві жительки (*«я ніде не відчуваю себе своєю, в мене не має відчуття базової безпеки, постійна тривога»*, *«мені потрібен психолог - хочу злити душу»*).

Пандемія COVID-19 створила додаткові бар'єри під час отримання **медичної допомоги** *«Була потреба в отриманні медичної послуги (ортопед), але через ковід лікарню переоблаштували під хворих на коронавірус і вони приймають лише "гострих" хворих»*. У сільській місцевості ситуація більш складна: *«у селі не має аптеки, у магазин без маски не пускають, маршрутки не ходять?»*, *«хотілось би щоб аптека була у нашому селі»*.

Для половини опитаних жінок ВПО питання придбання **власного жила** лишається досі актуальною. Наразі з'явилися різні програми із забезпечення житлом ВПО, але фінансування цих програм дуже низьке і умови не всім підходять. Приклад: сім'я з однієї людини може претендувати на житло не більше 31,5 м², а таку квартиру у Запоріжжі доволі складно знайти. Ті хто придбали мають потребу у поліпшенні побутових умов.

Жінки ВПО розповіли про те, що мають потребу у **працевлаштуванні** та отриманні додаткової освіти. «Додаткова освіта вартісна, якщо б не приходилось витратити кошти на оренду житла, то ці гроші можна було б витратити на освіту». «Не має можливості отримати пільгу на навчання саме у цьому університеті (Львів, клінічний психолог)». Особливо важно знайти роботу жінкам, що проживають у сільській місцевості через брак вакансій та відсутність дитячого садочку: «На даний момент я не працюю і ніяких виплат не отримую. Я не можу знайти роботу, нема з ким залишити меншу доньку. Старша донька не може знайти роботу, не беруть через епілепсію». Місцеві жительки також вказали на потребу у підвищенні кваліфікації.

Серед жінок, які проживають у сільській місцевості спостерігається низка поінформованість про **соціальну допомогу** «я не отримую ніякі пільги та допомогу від держави. Можливо десь закон є, але я не знаю. Ми купили хату і одразу зі всієї сім'ї знали адресу допомоги, хоча б дитині залишили. Пільги та субсидії дуже потрібні, але я не знаю куди звернутись.»

Національні та обласні стратегії та плани

В Україні станом на кінець липня 2021 року налічується 1 млн 470 тисяч 234 переселенців. Такі дані наводить Міністерство соціальної політики.

У Запорізькій області 56 427 осіб – шосте місце після Луганської, Донецької, Харківської, Дніпропетровської та Київської). Облік ведеться у розрізі осіб, сімей, особи працездатного віку, пенсіонери, діти, особи з інвалідністю. Статистичні дані про кількість ВПО не відображають поділ на вікові, статеві, інші категорії, а тому сформувані інформацію про перелік потреб та розробити ефективну програму для їх задоволення практично неможливо.

В Україні затверджена Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року (розпорядженні КМУ від 28.10.2021 р. № 1364-р.) яка розглядає питання щодо інтеграції внутрішньо переміщених осіб (зокрема за відсутності запровадження уніфікованої системи оцінки державою рівня їх інтеграції, а також питання доступної психологічної допомоги і реабілітації для

внутрішньо переміщених осіб, особливо дітей, які постраждали від збройної агресії Росії проти України. Ця Стратегія має на меті підвищення якості життя внутрішньо переміщених осіб шляхом посилення їх спроможностей та соціальної стійкості, стимулювання економічної активності, забезпечення реалізації їх основоположних прав і свобод, зокрема: задоволення економічних, культурних та соціальних потреб внутрішньо переміщених осіб, зниження рівня соціальної напруги у приймаючих територіальних громадах, розбудова соціальної згуртованості, підвищення рівня соціально-економічного розвитку і стійкості територіальних громад, забезпечення права на житло, охорону здоров'я, соціальний захист, зайнятість, освіту, доступ до інформації тощо, реалізація громадянських та політичних прав внутрішньо переміщених осіб, зокрема права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, права на правосуб'єктність, підвищення активної ролі внутрішньо переміщених осіб у житті територіальних громад.

У 2015 році була затверджена **Комплексна державна програма щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року** (постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1094), метою якої була допомога в забезпеченні створення належних умов для життєдіяльності, прав та реалізації потенціалу, забезпечення соціальної, медичної, психологічної та матеріальної підтримки. За даними дослідження БО «Право на захист» [3-Stan-integratsiyi-ta-sotsialnoyi-adaptatsiyi-VPO-v-Ukrayini.pdf \(r2p.org.ua\)](https://www.r2p.org.ua/3-Stan-integratsiyi-ta-sotsialnoyi-adaptatsiyi-VPO-v-Ukrayini.pdf) у 2016 та 2017 році не було передбачено коштів на виконання Комплексної програми, це відобразилось на її ефективній імplementації. Також, дія Комплексної програми закінчилась у 2017 році і розроблення інших комплексних державних цільових програм щодо підтримки та соціальної адаптації ВПО наразі не розпочато.

У Запорізькій області затверджена **Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року** містить у собі інформацію про те що *«Через військовий конфлікт на Сході на території області значно збільшилася кількість учасників бойових дій, а також з'явилися внутрішньо переміщені особи (ВПО), які потребують додаткового соціального захисту, психосоціальної реабілітації, підтримки у процесі інтеграції та ресоціалізації».* Також зазначається, що внутрішньо переміщені особи *«як правило, потребують соціального захисту, забезпечення житлом, працевлаштування, користуються послугами соціальної інфраструктури регіону тощо, а також числа учасників військових дій та членів їх сімей, які потребують медико-соціального супроводу».* Проте операційний план не містить заходів, що будуть направлені саме на вирішення окреслених проблем для зазначених груп людей.

Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року включає завдання та заходи із визначення специфічних потреб осіб, які постраждали від конфлікту, зокрема жінок, з урахуванням гендерних підходів та їх урахування під час надання адміністративних, медичних та соціальних послуг.

Головна проблема у тому, що відсутній механізм отримання правового статусу особи, що постраждала від конфлікту (окрім дітей).

Запорізький обласний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року (ОПД) не містить інформацію про цільові групи на яку розрахований цей план, передбачається психологічна підтримка для постраждалих від ГОН та конфлікту, забезпечення діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від конфлікту. Є окремий пункт про надання психологічної допомоги дітям, що постраждали від конфлікту та про проведення оцінки потреб територіальних громад у послугах для постраждалих від конфлікту. На даний момент окремого бюджету для виконання ОПД не передбачено.

На мій запит до ДСЗН ЗОДА щодо існуючих програм психологічної підтримки жінок ВПО та місцевих жінок я не отримала відповіді.

Висновок

Дане опитування вказує на те, що потреби, які мають на сьогодні жінки були викликані не тільки війною.

В кризовий момент своєчасна та ефективна допомога від державних органів необхідна. І якщо казати про задоволення потреб - це основна складова безпечного життя людини, і цей процес повинен будуватись виключно на гендерно чутливому визначенні потреб громади. У цьому процесі важливою є пряма комунікація між владою та населенням, постійне інформування щодо наявних послуг.

Потреби громади визначаються, але не у всіх категорій громадян (згідно Наказу Міністерства соціальної політики від 20.01.2014 № 28 визначення потреб населення у соціальних послугах проводяться серед осіб або представників соціальних груп, які відповідно до соціальних, демографічних або інших ознак перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати). В результаті чого потреби частини населення лишаються поза увагою. Цей фактор може сприяти виникненню конфліктів у громадах та уповільнювати процес інтеграції нових мешканців/груп.

Політичне життя стало складовою життя кожної людини, вірніше сказати що завжди життя людини залежить від політики, але у цей час саме до людей прийшло усвідомлення цього. Основна частина зазначила що вони ретельно обирають коло спілкування, для них важливо мати поруч лише однодумців в політичному плані.

Однією з проблем на сьогодні – це брак довіри до державних органів влади і відсутність ресурсів у громадян відстоювати свої права (брак знань, фінансів та ін).

Пряма комунікація влади з населенням відбувається на низькому рівні, жодна з учасниць не брали участь у опитуванні з визначення потреб, визначення релевантних каналів комунікації та аудиту безпеки території: *«В 2021 году предложили старосте создать станицу села, она отказала. Сказала что всю информацию размещает на своей странице в Фейсбуке».*

Перелік структур, що надають допомогу у вирішенні соціальних, медичних, юридичних та інших проблем половині опитаних був невідомим, особливо жінкам з сільської місцевості. По закінченню опитування кожна з учасниць отримала довідку з інформацією куди звертатись у Запорізькій області по допомогу (соціальну, медичну, юридичну, психологічну, у випадку насильства, про коронавірус та ін.), а також номери національних гарячих ліній (доречі цю інформацію довелось шукати, на сайті Запорізької ОДА та Запорізької міської ради не має єдиного телефонного довідника).

Усі жінки зазначили, що найбільший зовнішній безпековий виклик для них це війна: *«я хотіла дізнатись про наявність бомбосховища поряд із домом. Мене направили до керуючої кампанії, потім до керуючої будинком, в результаті виявилось що наразі бомбосховище існує, але воно не придатне для використання. Важливо щоб людей інформували про наявність бомбосховищ, бо війна у нашій країні продовжується».*

Щодо внутрішніх безпекових викликів зазначили про відсутність почуття безпеки, страх втрати близьких: *«я настільки давно себе не відчуваю у безпеці, мені нема куди повертатись. Цей стан заважає моїй самореалізації. В мене відчуття ніби з мого життя*

вирізали 7 років», «Боюсь втратити близьких та себе, знову все втратити і починати заново. Втратити маму та сестру, які там залишилися, я навіть не зможу до них поїхати якщо щось трапиться. Кожного ранку прокидаюся, дивлюся що мама "в мережі", думаю: "Слава Богу"».

Опитані жінки ВПО по-різному ставляться до свого статусу, половина негативно «Ти не свій у своїй країні. Враження ніби я приїхала з іншої країни і намагаюся отримати дозвіл на проживання. Ти не можеш претендувати на усі речі, які отримує громадянин України. Я повинна щоразу доказувати що я своя», «Статус ВПО для мене - робить людей другорядними, заботи від влади не відчувається. Після придбання чогось зустрічаєшся із нерозумінням оточуючих. Цей статус пригнічує. Намагаюся не говорити що я переселенка». Інша половина сказала, що після придбання житла більше не відчують себе «чужими».

Ставлення до вимушено переселених людей у деяких місцевих жителів співчутливе «У мене дуже трепетное отношение до цих людей, вони в мене визивають співчуття, я знаю багато особистих історій. Я знаю багато дітей та дорослих з посттравматичним синдромом залишилось. Це я не кажу вже про тих, які втратили близьких. Житті покалічені. Я вважаю що наша держава недостатньо зробила для благополуччя цих людей», «Переболіваю разом з ними, мені шкода таких людей. Зірватись з місця і поїхати невідомо куди це дуже важко "А ти попробуй, покинути живе і йти на мертва», інші змінювали своє упереджене ставлення після особистого знайомства «На початку війни я не мала довіри до ВПО, я не знала цих людей. А після знайомства я відношусь до них з розумінням».

По закінченні опитування всім жінкам було запропоновано отримати психологічну підтримку, частина з яких сказала що вже має особистого психолога.

Ця стипендія надала мені можливість почути голоси жінок і відчутти їх біль, з яким вони живуть останні 7 років.